

УДК 159:351.741:342.726

Білевич Н. О. – ад'юнкт кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1285-4527>

Роль психологічної готовності до ризику в професійній діяльності жінок-поліцейських

*Метою публікації є розгляд ролі психологічної готовності до ризику в професійній діяльності жінок-поліцейських. **Методологічний інструментарій** становлять концептуальні засади вивчення схильності до ризику у вітчизняній та зарубіжній науці. Описано типологію уявлень про ризик як основної детермінанти професійно орієнтованої поведінки в екстремальній ситуації. Визначено сутність і зміст поняття «ризик». Встановлено взаємозв'язок між показниками толерантності до невизначеності, досвідом професійної діяльності й віком співробітників: під час зростання стажу професійної діяльності показник толерантності до невизначеності знижується. **Наукова новизна** полягає в систематизації результатів досліджень різних оперативних служб і вивчення можливостей їх інтеграції в професійну діяльність працівників Національної поліції України. **Висновки** статті полягають в окресленні напрямів досліджень щодо визначення стрес-факторів екстремальної ситуації, що впливають на професійну діяльність поліцейських, а також гендерних особливостей процесу прийняття рішень у ситуації невизначеності. Така робота є необхідною умовою розробки програми й психотехнології тренінгу, спрямованого на вдосконалення професійної діяльності жінок-поліцейських в екстремальних умовах.*

Ключові слова: ризик; невизначеність; випадковість; стрес-фактори; екстремальна ситуація; гендерні особливості; психологічна готовність; прийняття рішень.

Постановка проблеми. Динамічне життя сучасної людини тісно пов'язане з різними ризиками: геополітичними, політичними, соціальними, економічними, фінансовими, технологічними тощо. Феномен ризику має міждисциплінарний характер і вивчається не лише психологами, а й фахівцями у сфері наукового управління, соціології, економіки та фінансів.

В умовах активізації екстремальних ситуацій різного генезу все більшого практичного значення набуває оцінка професійної готовності співробітників професій оборонного блоку до діяльності в екстремальних умовах.

У зв'язку з ускладненням соціально-політичної обстановки, проведенням антитерористичної операції в окремих районах Луганської та Донецької областях, вирішенням

професійних завдань, пов'язаних із ризиком для життя, особливої гостроти та актуальності набула проблема визначення готовності працівників Національної поліції України до ризику, а жінок-поліцейських, зокрема.

Наразі статус учасника бойових дій в Україні мають майже 7 тис. жінок, 116 нагороджені державними нагородами, 4 з них – посмертно. Понад 2 тис. жінок нагороджені відзнаками Міноборони і Генштабу України.

Ризик є однією з постійних складових професійної діяльності співробітників Національної поліції України, які щодня працюють у реаліях різного роду загроз. У зв'язку з цим ефективність діяльності жінок-поліцейських багато в чому залежить від їх уявлень про ризик, індивідуальної схильності до ризику та готовності до нього.

Аналіз особливостей уявлень про ризик відкриває можливості вивчення того, як розуміють ризик в професійній діяльності жінки-поліцейські, як будують свою поведінку і соціальні відносини, керуючись тим чи іншим сприйняттям ризику. Оскільки уявлення про ризик знаходить своє відображення в когнітивному просторі свідомості, і таким чином задає характер подальшої взаємодії з ним, можна припустити, що від особливостей усвідомлення ризику у жінок-поліцейських залежитиме тип побудови професійної діяльності, її характер та ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривала дія стресогенних факторів в ситуації невизначеності, конфлікту, загрози для життя, висока ймовірність травматизму висувають високі вимоги не тільки до рівня професійної підготовки, а й до психологічних якостей співробітників професій особливого ризику, до яких відноситься служба в поліції.

Найбільш значний вклад у дослідження проблеми психологічної готовності до ризику внесли Г. М. Солнцева, У. Бек, В. Т. Ковело та ін. Власне особливості відношення до ризику та готовності до ризику (а також прийняття рішень в умовах ризику) розглядали Л. М. Абсалюмова, В. Д. Абчук, А. В. Безродний, С. Н. Богомолова, О. А. Бурова, А. В. Вайнер, Т. В. Грязнова, М. Ю. Єлагіна, А. М. Ємельянов, В. Л. Зверев, М. А. Кленова, Ю. Козелецький, Д. В. Колесов, Ж. С. Костюк, М. А. Котик, Т. В. Корнілова, В. М. Львов, А. Г. Ниазашвили, В. Д. Рудашевський, Є. Р. Хабібুলін, Т. В. Чудина, Н. Л. Шликова,

О. Н. Яницький та ін. Відносно професійної діяльності спеціалістів ризиконебезпечних професій (військовослужбовців різних військових формувань, співробітників міліції, рятувальників тощо) вивченням ризику та психологічної готовності до ризику займались: Н. В. Жигінас, І. Т. Кавецький, О. М. Кір'янова, О. В. Комаров, Н. С. Левінцова, В. Б. Моторін, О. М. Назарова, А. І. Петімко, Ю. В. Петрова, О. Н. Савчук, М. К. Сайфетдінова, А. П. Самонов, М. М. Старостіна, А. М. Столяренко, І. Ю. Сундієв, О. М. Хлонь, С. І. Яковенко, Т. М. Яковенко та ін.

На тлі збільшення в сучасній психологічній науці кількості досліджень, присвячених різним аспектам та проявам ризику в життєдіяльності людей, необхідно відмітити певну недостатність вивченості питання психологічної готовності до ризику в професійній діяльності працівників Національної поліції України, а жінок-поліцейських зокрема.

Так, залишаються недостатньо дослідженими питання про особливості та чинники, що впливають на формування психологічної готовності до ризику поліцейських під час виконання ними професійних обов'язків. Існує потреба в удосконаленні системи оцінки психологічної готовності до ризику жінок-поліцейських Національної поліції України та розроблення тренінгу для підвищення психологічної готовності до нього.

Виокремлення недосліджених аспектів загальної проблеми. Слово «ризик» уперше згадується в середньовіччі і походить від французького «risqué», що означає небезпеку, а воно, у свою чергу, від грецького «rizikon» – скеля (античні мореплавці, вживаючи слово «ризикувати» мали на увазі «лавірувати, обійти скелю»). Спочатку «ризик» розглядався, як уникнення небезпеки. П. Бернстайн простежує етимологію далі і констатує, що термін «ризик» походить від староіталійського *risicare*, що означає «наважитися» [1].

Концепція ризику розробляється зараз у багатьох галузях знань: в психології, економіці, політології, соціальної антропології, соціології; в юридичних, природничих і технічних науках; в рамках теорії ігор і прийняття рішень. Природно, що кожна дисципліна має власний погляд, через що часто поняття «ризик» виявляється розмитим і навіть суперечливим.

Уявлення про ризик розглядаються в трьох напрямках. Перший напрямок передбачає вивчення ризику як когнітивної

реальності (Ч. Джофф, Д. Канеман, А. Тверські), другий напрямок вивчає ризик, як соціокультурну реальність (І. Б. Вовіна, А. П. Самонов та ін.), третій – вивчає ризик в контексті прийняття рішень (В. А. Петровський, Г. Л. Смолян та ін.). У процесі дослідження ризику в професійній діяльності велика увага приділяється феноменам, супутнім ризику. До них відносяться: проблеми психологічного стресу і стресостійкості в екстремальних умовах, питання толерантності/інтолерантності до невизначеності, розвитку мотиваційно-ціннісної структури особистості.

Великий обсяг наукового матеріалу з вивчення феномена «ризик», різноманітність його інтерпретацій, а також недостатня розробленість проблеми психологічної готовності до ризику у професійній діяльності жінок-поліцейських визначили тему даного дослідження.

Метою статті є розгляд ролі психологічної готовності до ризику у професійній діяльності жінок-поліцейських. Очевидно, що якість і характер професійної діяльності в екстремальних умовах у жінок-поліцейських опосередковується їх особливостями уявлень про ризик, мотиваційно-ціннісним типом особистості і досвідом професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ризик у професійній діяльності – це досить специфічний фактор, який складається під впливом варіативних обставин екстремальної ситуації. Наприклад, в ракурсі поліцейської діяльності «ризикувати» – означає свідомо піддавати своє життя і здоров'я ймовірності каліцтва, зумовленої впливом небезпечних факторів, наприклад при затриманні озброєного злочинця.

Ризик тісно пов'язаний з поняттям професійного стресу – нормальною реакцією організму на нестандартні умови діяльності. Як зазначає А. Я. Анцупов, причиною стресу є неадекватна оцінка людиною своїх можливостей, що може привести до помилок при прийнятті рішень. Автор констатував негативну модальність поняття, його деструктивну функцію [2].

Слово «стрес» вперше ввів в обіг канадський лікар і біолог, директор інституту експериментальної медицини та хірургії Г. Сельє, автор вчення про стрес і дистрес. Невірно розуміти під стресом тільки таке нервово напруження, яке призводить до хвороб, стверджував вчений. Стрес – це неспецифічна відповідь організму на будь-яку пред'явлену йому вимогу. Поняття

«дистрес» (в перекладі з англійської «страждання») автор застосував для того, щоб розділити між собою нормальний і несприятливий розвиток стресової реакції.

В основному, термін «стрес» використовують, коли говорять про стрес-фактори, вкладаючи в це поняття і негативний, і позитивний вплив даного чинника. В літературі не завжди чітко розмежовуються поняття стресу, напруги, тривожності, емоційного стресу, психологічного стресу і т.д. [3].

Уникати стресових ситуацій неможливо, вважає Г. Сельє, та й не потрібно, бо стрес – це саме життя, і відсутність стресу означає смерть. Звичайно, різні люди по-різному реагують на одні й ті ж подразники і не завжди свідомо реагують на всі види стресів, яким піддаються. Вони зазвичай помічають ті стреси, які негативно на них позначаються.

При психологічному аналізі структури стресостійкості поліцейських, стрес можна розглядати з кількох позицій як:

– подію, яка порушує внутрішню рівновагу, сприяє істотним перевантаженням. Тут стрес виступає як подія, що ускладнює взаємодію людини з середовищем;

– реакцію психофізіологічної мобілізації, яка відбувається за допомогою сильних психосоціальних або фізичних впливів. Тут стрес є реакцією організму на певний подразник;

– транзактний процес безперервний процес взаємодії суб'єкта діяльності і навколишньої дійсності. Такий підхід розробляється в рамках моделі Р. Лазаруса, згідно з якою стрес починається з оцінки ресурсів для взаємодії з ним. В результаті виникають емоції, які детермінують адаптивні дії (копінг).

Професійна діяльність поліцейських характеризується високим рівнем небезпеки, ризикованістю, високим рівнем травматизації, стресогенністю, високим рівнем відповідальності; діями в невизначених ситуаціях, інколи в умовах обмеженого простору і дефіциту часу. Поліцейська діяльність висуває підвищені вимоги до психологічних якостей особистості, що характеризує індивідуально-психологічні (темп, соціальна ергічність, соціальний темп) і особистісні якості (схильність до ризику і стресостійкість, активність позиції, впевненість в собі, позитивна самооцінка, висока мотивація досягнення, впевненість і швидкість у прийнятті рішень).

Дослідженням ризику в професійній діяльності присвячені дослідження Т.В. Корнілової. Автор досліджує професійний

ризик та його складові у співробітників поліції. У межах досліджень встановлено, що «особистісна ризикованість пов'язана з факторами конформності, відповідальності і сміливості». Ризикувати співробітник готовий, коли відчуває підтримку групи. Не пов'язаними з особистісним ризиком властивостями виступили підвищений контроль поведінки, совісність, обережність / підозрілість, фрустрованість.

Як вказує автор, підвищення готовності до ризику пов'язане зі зниженням порога активності, що, в свою чергу, пов'язане з упевненістю і активною життєвою позицією. Також Т.В. Корнілова зауважує, що екстремальні професії припускають включеність готовності до ризику в моральні і психологічні ресурси людини. Однак ризик тут не обов'язково пов'язаний із зазначеними вище зовнішніми і внутрішніми факторами небезпеки. Так, для поліцейських ризик пов'язується з мірою і можливістю застосування сили, яку часто важко розрахувати. Тобто це, скоріше, ризик, пов'язаний з потенціалом адекватності в оцінці ситуації, і реалізацією можливостей саморегуляції [4].

Таким чином, стресові реакції у професійній діяльності поліцейських можна поділити на емоційні, інтелектуальні, поведінкові та фізіологічні прояви.

Оптимальна форма прийняття рішень співробітниками в екстремальній ситуації передбачає адекватне кожної конкретної ситуації і професійної мети поєднання рефлексивних, структурно-функціональних і динамічних компонентів когнітивного простору свідомості і ресурсів опосередкування, що сприяють найкращому рішенням професійного завдання.

Поняття «екстремальний» (від латів. *extremum* – крайній) вживається для об'єднання понять максимуму і мінімуму. При вживанні поняття «екстремальний» йдеться не про нормальні, звичайні умови діяльності, а про обставини, що істотно відрізняються від них. Екстремальні умови можуть створюватися не лише максимізацією (перевантаженням, наддією), але і мінімізацією (недовантаженням: дефіцитом інформації, спілкування, рухів тощо) діючих чинників. Тому ефект впливу на діяльність і стан людини в обох випадках може бути один і той самий.

У екстремальних умовах проходить діяльність працівників багатьох професій: пілотів, космонавтів, пожежників при гасінні пожежі, військовослужбовців під час виконання бойових завдань,

працівників правоохоронних органів при проведенні спецоперацій тощо.

У професійній діяльності людей можна виділити наступні різновиди екстремальних ситуацій:

1) *швидкоплинна* – пов'язана з необхідністю діяти в умовах жорсткого дефіциту часу, у максимально швидкому темпі, при високому рівні організованості та зі значним психологічним навантаженням (участь у ліквідації наслідків катастрофи, рятувальні роботи, затримання злочинця, військова операція);

2) *довготривала* – психологічно напружена діяльність протягом тривалого часу (напруженість в діяльності операторів хімічних виробництв, атомних станцій, процес розкриття і розслідування злочину);

3) *ситуація, що потребує постійної готовності до дій*, – перебування в монотонних, мало змінюваних умовах в очікуванні екстремальних змін (чергування, перебування на блокпосту АТО);

4) *заснована на надходженні ймовірно недостовірної інформації* – потребує екстрених дій за відсутності впевненості в достовірності одержаної інформації (повідомлення про можливу аварію, зникнення людини, про вжиття запобіжних заходів тощо);

5) *породжена суб'єктивними обставинами*, тобто самим працівником (відволікання чи нестійкість уваги, непрофесійне виконання дій та ін.);

6) *викликана «невизначеністю»* – потребує прийняття рішення за наявності альтернативних, суб'єктивно однаково значимих варіантів поведінки (виконання чи невиконання службових обов'язків в складних умовах, повідомити про службову недбалість або протиправну поведінку людини чи залишитися з нею у добрих стосунках, сімейний конфлікт тощо) [5].

Проблеми, пов'язані з різними сторонами прояву невизначеності, стають все більш актуальними і затребуваними через невизначеність простору сучасного світу. Людина, в цих умовах, знаходиться в нестійкому стані, пов'язаному зі змінами, що відбуваються як у власній системі, так і в середовищі. «Це нестійкий стан провокується параметрами середовища і особистість за рахунок адаптивного потенціалу прагне залишитися в стійкій рівновазі» [6]. У зв'язку з цим, однією з найважливіших характеристик особистості, що характеризують її

стійкість, є можливість впоратись із невизначеністю – толерантність до невизначеності.

У перекладі з латинської «*tolerantia*» буквально означає терпимість, терпіння. У подальшому термін придбав відтінок «стійкості», а при введенні в психологію конструкту «толерантність до невизначеності» – інтелектуально-особистісної властивості, що означає прийняття людиною невизначеності, новизни або суперечливості умов своїх дій і рішень. Ситуація вибору визначається через характеристику невизначеності, тому саме толерантність до невизначеності виявляється ключовим поняттям в проблематиці індивідуально-особистісної регуляції прийняття рішень або виборів людини.

У психологічній науці можна виділити, в якості основних, такі підходи до розуміння толерантності до невизначеності, як:

а) поведінковий, або праксиологічний, орієнтований на виявлення реалізованих стратегій прийняття рішень в умовах ризику;

б) пізнавальний, або когнітивний, спрямований на вивчення схем мислення і когнітивних можливостей людини в сприйнятті ризику і спрямованості стратегій прийняття рішень;

в) емоційно-мотиваційний, або особистісний, що фокусує специфіку переживань прийняття ризику і подолання невизначеності на основі переваги ризику. Можливість (неможливість) прийняття умов ризику людиною розумною, що здійснює вільний вибір і таким, що відповідає за свої вчинки, включає не тільки мотиваційно-особистісні аспекти регуляції діяльності, а й етичні.

Поняття «толерантності до невизначеності» однією з перших запровадила Елеонора Френкель-Брунсвік в своїх публікаціях 1948 і 1949 рр., в яких розглядала толерантність до невизначеності відразу в двох аспектах: толерантність в сфері пізнання і в особистісній сфері.

Виділення термінів толерантність і інтолерантність до невизначеності здійснено в процесі розробки теорії авторитарної особистості Т. Адорно, Е. Френкель-Брунсвік при спробі пояснення німецького антисемітизму.

Б. Бошнер розділив характеристики інтолерантності до невизначеності особистості на первинні – властивості когнітивного стилю, і вторинні – риси особистості. До рис інтолерантності до невизначеності особистості він відніс:

авторитаризм, догматизм, ригідність, закритий склад мислення, тривожність, агресивність, наявність етнічних забобонів [7].

Ризик є необхідною складовою професійної діяльності поліцейських. Відомо, що співробітники оперативних служб (слідчі, оперуповноважені, дільничні, патрульні офіцери поліції) при виконанні обов'язків часто потрапляють в ситуації ризику. Невід'ємною частиною такого роду ситуацій, крім загрози благополуччю, є складність здійснення підбору стратегії поведінки прийняття управлінських рішень суб'єктом діяльності через невизначеність результату.

О. Г. Ніазашвілі у своїх дослідженнях 2007 року довів, що схильність особистості до ризику може бути різною в залежності від виду ризику, від змісту ризикованих ситуацій діяльності (екстремальний і нормативно-звичайний ризик). Соціальна ситуація розвитку (особливості соціальних відносин особистості, соціально-професійна роль і пов'язана з нею діяльність, соціально-економічний статус) впливає на схильність особистості до різних видів ризику. Вік (і зумовлені ним особливості життєдіяльності, потреб і ресурсів особистості), також може позначатися на схильності до різних видів ризику.

Автор наголошує на тому, що схильність особистості до різних видів ризику (екстремального і нормативно-буденного) може бути пов'язаний з її індивідуально-психологічними якостями:

- існують гендерні відмінності у ставленні до різних видів ризику;
- схильність особистості до різних видів ризику може бути пов'язана з мотивацією досягнення успіху;
- особистісні властивості можуть бути пов'язані зі схильністю до різних видів ризику.

Результати багатьох досліджень свідчать, що індивідуальні характеристики є визначальними факторами у процесі прийняття рішень. Очевидно, чоловіки у цьому питанні, відрізняються від жінок. Наприклад, чоловіки більш конкурентоспроможні, оптимістичні, авантюрні та надмірні у досягненні успіху порівняно з жінками. Ці характеристики відіграють важливу роль у готовності до ризику, оскільки в ряді досліджень вказується, що ці характеристики позитивно пов'язані з ризикованою поведінкою.

Систематичні фактори значно впливають на прийняття рішень людьми. Інформація – це сукупні відомості про об'єкт уявлення. Необхідно зауважити, що судження про явище і інші когнітивні конструкти формуються тільки у взаємодії людей, і іншим способом не утворюються. Відсутність інформації веде до неоднозначності, що може збільшити ризик. Останні дослідження доводять, що жінки мають нижчі позиції у зборі інформації, на відміну від чоловіків, через менший час, який вони на це витрачають.

Оскільки діяльність працівників правоохоронних органів є динамічною і вимагає постійної підвищеної мобілізації фізичних та інтелектуальних ресурсів, вона може стати причиною розвитку такого функціонального стану як пересичення, а в подальшому причиною розвитку синдрому емоційного вигорання. Ризик піддатися вигоранню залежить від того, наскільки функції, які виконуються працівниками, відповідають їх статево-рольової орієнтації. Так, встановлено, що чоловіки є більш чутливими до впливу стресорів в тих ситуаціях, які вимагають від них демонстрації істинно чоловічих якостей, таких, як фізичні дані, чоловіча відвага, емоційна стриманість, показ своїх досягнень в роботі. Водночас жінки є більш чутливими до стресових факторів при виконанні тих обов'язків, які вимагають від них співпереживання, виховних умінь, підпорядкування.

Одним з найважливіших чинників виникнення стресу і емоційного вигорання є сім'я. Чоловіки отримують більшу підтримку в родині, що допомагає їм легше впоратися зі стресом. Для жінок, у свою чергу, характерний рольовий конфлікт «сім'я – робота», окрім цього працююча жінка відчуває більш значні робочі переваженні (у порівнянні з чоловіками) через додаткові домашніх і сімейних обов'язків. Таким чином, сімейне життя може допомогти чоловікові, співробітнику правоохоронних органів, впоратися зі стресом краще; жінки-співробітники можуть не отримати подібної підтримки в сім'ї.

Багато досліджень намагаються використовувати різні детермінанти, які можуть вплинути на загальне сприйняття ризику між двома статями. Деякі наукові праці підтверджують переважаючу точку зору про те, що жінки мають більшу схильність до ризику, ніж чоловіки. Проте деякі дослідники підтримують протилежну точку зору і вважають, що жінки вимушені ризикувати більше, лише через нищу

конкурентоспроможність [8]. Слід також зазначити, що висновки щодо гендерних відмінностей у цих документах, не є остаточними, через те, що мова в них йдеться лише щодо жінок та чоловіків західного світу. Отже, висновки цих досліджень відображають лише відношення до ризику жінок в ряді розвинених країн.

Безперечно, існують гендерні відмінності в оцінці ризику. По-перше, з точки зору рис характеру, чоловіки більш, оптимістичні, авантюрні та надмірні у досягненні успіху, ніж жінки. Ці типові риси характеру, що можуть надихнути чоловіків на ризик. По-друге, жінки мають більш песимістичне ставлення, ніж чоловіки, до невизначеності. Крім того, жінки мають більш песимістичний спосіб вимірювання ймовірності.

Ю. Козелецький позначає, що оцінка ризику безпосередньо залежить від того, як суб'єкт розуміє суть ризикової ситуації. У зв'язку з цим автор виділяє три типи уявлень про ризик: ймовірні (результат залежить від суто випадкових явищ, і його неможливо визначити); евристичні (ситуація зумовлена взаємодією двох або більше незалежних факторів, суб'єкт створює уявлення на основі ієрархічної операціоналізації даних чинників); детермінантні: в цьому випадку рішення приймаються з опорою на якісь чітко визначені правила [9].

О. Ренн, виділяє чотири основні образи ризику в суспільній свідомості:

– неминуча небезпека. Ризик розглядається як випадкова загроза, яка може викликати непередбачуване лихо. До цього типу образів слід віднести якусь ситуацію, в якій існує невизначене джерело ризику, яке має катастрофічний потенціал. Причому стихійні лиха сюди віднести не можна, оскільки вони відбуваються регулярно і, отже, мають прогностичний характер;

– невидима загроза для благополуччя. Цей ризик відстрочений у часі і, як правило, випробовується іншими, ніж на особистому досвіді. Головним критерієм цього образу ризику є надійне джерело отримання інформації про нього (до таких образів можна віднести відомості про вплив радіації на організм, вітамінів, харчових добавок та ін.);

– співвідношення витрат і вигод. Ризик постає як тотожність, співвідношення ціни виграшу і величини програшу.

Має, як правило, фінансовий еквівалент і використовується, в основному, в азартних іграх;

– ризик як прагнення до адреналіну і гострих відчуттів. Цей ризик завжди добровільний, включає в себе орієнтацію в ймовірнісному розподілі позитивних/негативних наслідків, наявність контролю ситуації, ступеня ризику.

Згідно з даними, отриманими в результаті деяких зарубіжних досліджень щодо готовності до ризику, в міру набуття професійного досвіду, людина стає більш стійкою до невизначеності. Але слід зауважити, що це зростання триває лише до певного рівня, приблизно від 5 до 10 років стажу служби (роботи). З придбанням подальшого досвіду починається динаміка спаду толерантності до невизначеності. Звідси можна зробити висновок, що у співробітників, у міру набуття досвіду професійної діяльності, толерантність до невизначеності збільшується до певного рівня, а потім знижується.

Однак це не означає, що фахівець, у міру набуття професійного досвіду, стає ригідним, менш адаптивним, інертним і професійно непридатним. Велика частина невизначеності в процесі набуття досвіду стає «вимірною невизначеністю», до якої співробітник звикає і готовий діяти більш осмислено і прагматично. У контексті останнього можна припустити, що під час вступу на службу професійна діяльність для «новачків» слабо диференційована, і дії в екстремальних умовах є ситуаціями невизначеності, які в міру професіоналізації переходять в поле «ризик» – «вимірної невизначеності» [10].

Змістовно-сміслові наповнення поняття «ризик» – вибір, проте вибір, не як спосіб регулятивного опосередкування дійсності, а як величина пасивна, покликана вирішити ситуацію невизначеності шляхом прийняття зовнішніх компонентів, як готового алгоритму дій або суджень. Дослідження О. Ю. Золотової дозволили виділити декілька типів:

– самостверджуваний тип обумовлений динамічним характером структури особистості, що викликано домінуючими цінностями відкритості до змін. Змістовно-сміслові наповнення ризику – результат;

– прагматичний тип фокусується на цінностях особистого характеру, спрямованих на саморозвиток і безпеку. Змістовно-

сміслові наповнення поняття «ризик» ототожнюються з необхідністю. Егоцентричний характер розвитку дає уявлення про ризик, як про явище ситуативно-невиправданому і непотрібному;

– професійний тип керується цінностями соціального фокуса. Представники ідентифікують і ототожнюють образ «я» з референтним оточенням. Дана обставина служить спробою спрощення навколишньої дійсності за допомогою перцептивної категоризації. Це може спровокувати втрату значущих компонентів (апперцептивного сліпоту). Змістовно-сміслові наповнення ризику – професійні загрози;

– екстремальний тип детермінований цінностями відкритості, змінами і гедоністичними цінностями. Змістовно-сміслові наповнення поняття – свобода. Загроза приймається, як виклик, можливість випробувати себе на міцність, а безпеку в розумінні групи є смуток і нудьга.

Висновки. Таким чином, концептуальне підґрунтя для розроблення спеціальних заходів щодо підвищення психологічної готовності до ризику жінок-поліцейських полягає у розширенні та поглибленні їхніх уявлень про цей феномен. Ризик має вплив на характер та ефективність професійної діяльності, на процес прийняття рішень в ситуації невизначеності. При цьому усвідомлення ризику набуває характеру провідного регулятора професійної активності особистості в екстремальній ситуації. У цьому контексті ризик розглядається, як спосіб взаємодії людини з професійними перешкодами (стрес-факторами) і їх репрезентативного опосередкування в когнітивному просторі свідомості. У перспективі подальших досліджень цікавим є моделювання ситуацій ризику у професійній діяльності жінок-поліцейських.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ильин Е. П. Психология риска / Е. П. Ильин. – СПб., 2012. – С. 2–6.
2. Анцупов А. Я. Как избавиться от стресса / А. Я. Анцупов // Научно-популярное издание. – М. : Мысль, 2015. – 10 с.
3. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. – М. : Прогресс, 1979. – 124 с.
4. Корнилова Т. В. Риски принятия решений: психология неопределенности / Т. В. Корнилова. – М. : Аспект-Пресс, 2003.
5. Андросюк В. Г. Психологія екстремальної поведінки : навч.-метод. комплекс / В. Г. Андросюк. – Київ, 2015.

6. Лукашенко Д. В. Адаптация личности. Системный подход / Д. В. Лукашенко, С. А. Хлебникова // Человеческий капитал. – 2016. – № 4 (88). – 35 с.

7. Гусев А. И. Толерантность к неопределенности: проблематика исследований / А. И. Гусев. – М. : Прогресс, 2003.

8. Byrnes J. Gender Differences in Risk Taking: a Meta-analysis / J. Byrnes, D. C. Miller, W. D. Schafer. // *Psychological Bulletin*. – 1999. – No. 125/ – P. 367–383.

9. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Ю. Козелецкий. – М. : 1989.

10. Зотова О. Ю. Взаимосвязь представлений о риске и ценностной сферы у сотрудников федеральной пожарной службы МЧС России / О. Ю. Зотова, А. В. Пономарев // Человеческий капитал. – 2015. – № 9 (81). С. 64–66.

REFERENCES

1. Ilin, E.P. (2012). *Psihologija riska [Risk psychology]*. SPB. [in Russian].
2. Ancupov, A.Ia. (2015). *Kak izbavitsia ot stressa [How to get rid of stress]*. *Nauchno-populiarnoe izdanie - Scientific-popular edition*. Moscow: Mysl [in Russian].
3. Sele, G. (1979). *Stress bez distressa [Stress without distress]*. Moscow: Progress [in Russian].
4. Kornilova, T.V. (2003). *Riski priniatiia reshenii: psikhologija neopredelennosti [Decision risks: the psychology of uncertainty]*. Moscow: Aspekt-Press [in Russian].
5. Androsiuk, V.H. (2015). *Psikhologija ekstremalnoi povedinky [Psychology of Extreme Behavior]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Lukashenko, D.V., & Hlebnikova, S.A. (2016). *Adaptaciia lichnosti. Sistemnyi podhod [Adaptation of the individual. Systems approach]*. *Chelovecheskii capital - Human capital*, 4 (88) [in Russian].
7. Gusev, A.I. *Tolerantnost k neopredelennosti: problematika issledovanii [Tolerance for uncertainty: research issues]*. Moscow: Progress [in Russian].
8. Byrnes J., Miller, D.C., & Schafer, W.D. (1999). Gender Differences in Risk Taking: a Meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125, 367-383.
9. Kozeletskii, Iu. (1989). *Psikhologicheskaja teoriia reshenii [Psychological decision theory]*. Moscow [in Russian].
10. Zotova, O.Iu., & Ponomarev, A.V. (2015). *Vzaimosviz predstavlenii o riske i cennostnoi sfery u sotrudnikov federalnoi pojarnoi slujby MCHS Rossii [The relationship of perceptions of risk and value sphere among employees of the Federal Fire Service EMERCOM of Russia]*. *Chelovecheskii capital - Human Capital*, 9 (81) 64-66 [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії 06.08.2018

Bilevych N. – Postgraduate Student of the Department of Legal Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1285-4527>

The Role of Psychological Readiness for Risk in Professional Activity Women's Policemen

The purpose of this article is to examine the role of psychological preparedness for risk in the professional activities of policewomen. Methodological tools were the conceptual foundations of the study of risk appetite in domestic and foreign science. The typology of ideas about risk as the main determinants of professional-oriented behavior in an extreme situation is described. The essence and content of the concept "risk" is defined in comparison with the basic connotations "uncertainty" and "randomness" (probability), which allowed expanding the conceptual apparatus and identifying risk as a structural element of epistemological uncertainty from the standpoint of decision making by the subject of activity. It has been established that there is a relationship between indicators of tolerance for uncertainty, professional experience and age of employees: with an increase in the length of professional experience, the indicator of tolerance to uncertainty decreases. The scientific novelty of the article is to systematize the results of research of various operational services and explore the possibilities of their integration into the professional activities of the National Police of Ukraine. The conclusions of the article are in the description of the directions of research to determine the stress factors of an extreme situation that affect the professional activities of police officers, as well as the gender characteristics of the decision-making process in a situation of uncertainty. Such work is a prerequisite for the development of a program and psychotechnology training aimed at improving the professional activities of female police officers in extreme conditions.

Keywords: risk; uncertainty; randomness; stress factors; extreme situation; gender; psychological readiness; decision making.